

JOHANNES PETRAFONTANUS

EN JESUITERELEV FRA CHRISTIAN IVs TID

Af Vello Helk.

Blandt de mange unge, der omkring 1600 besøgte jesuiter-skolerne i Braunsberg og Vilna, har Johannes Petrafontanus fra Udbyneder gjort sig særlig bemærket, og arkivar, cand. mag. Vello Helk søger i det følgende at sammenføje de mange og spredte detaljer om Petrafontanus til et samlet livsbillede. Efter hjemkomsten fra de første studieår lykkedes det Petrafontanus trods store betænkeligheder fra konsistoriets side at erhverve magistergraden ved Københavns universitet. Hans fortid som pave-lig alumne hindrede ham dog i at få et skole- eller kirke-embede. Efter nogen tids virke som huslærer og privat-docent drog han ud som præceptor for unge adelsmænd. På grundlag af lejlighedsdigte og stambogsindførsler lader det sig fastslå, at han i tiden 1617–23 opholdt sig i Giessen, Heidelberg, Tübingen og Strassburg. Derefter vides det kun, at han i 1651 har testamenteret sin bogsamling til jesuiterkollegiet i Braunsberg. Af dette og andre vidnes-byrd synes det at fremgå, at han forblev den katolske kirke hengiven.

Den danske historieskrivning har ikke ofret ret megen opmærksomhed på den bevægelse, der almindeligvis betegnes som den katolske modre-formation. Den satte ind nord for Alperne i anden halvdel af det 16. århundrede, fortsatte med uformindsket styrke ind i det 17. århundrede, og ebbede ud i 30-årskrigen, da religionernes grænser blev nogenlunde afstukket. Man vil måske sige, at den ingen betydning fik for Danmark. Men helt betydningsløs forekom denne bevægelse ikke datidens kirke-lige kredse herhjemme. Hvortil ellers de strenge forholdsregler mod besøg ved jesuiter-skoler? Disses standard overskyggede tilsvarende danske skolers, så Christian IV var nødt til foruden det omtalte nega-tive forbud at gribe til en positiv reformpolitik på skolevæsenets om-råde.

Kilderne er unægteligt meget sparsomme og vanskelige at opspore, de befinder sig for en stor del uden for Danmarks grænser. Der var jo ingen mulighed for åben missionsvirksomhed, så længe landets her-sker og hans rådgivere ikke tillod det eller i hvert fald ikke så gennem fingrene med det. Forhåbninger i den retning blev gjort til skamme, og den tilbageblevne vej var den indirekte. Her trådte skolerne ind i billedet. De unge mænd, som havde fået deres uddannelse hos jesui-terne, hentede her kvalifikationer, der gjorde dem egnede til at blive

skoleledere, hovmestre for unge adelsmænd, i det hele taget til pædagogisk virke og tillige til kirkeembeder. På denne måde kunne den katolske udsæd give mangefold udbytte, og man kunne opnå en langsom underminering af den forholdsvis nye protestantisme og en genindførelse af den gamle lære. Men denne udvikling blev bremset i dens spæde begyndelse, og bagefter kan man konstatere, at for religionstilstanden i Danmark betød den såre lidt, måske kun en strengere ortodoks kurs. Men den betød en del for de mennesker, som var engageret i sagen, og for deres livsbaner.

De få kendte episoder fra modreformationens historie omkring år 1600 er kun i ringe udstrækning behandlet i sammenhæng. Et par hændelser har dog fundet hyppig omtale. Således har man kendskab til jesuitereleven Laurids Mogensen, der forstyrrede et præstekalente og blev dømt for det. Mest interesse har samlet sig om den norskfødte jesuit »Klosterlasse«, der endog har fået sin biografi. Hans besøg i Danmark og diskussion med de højlærde professorer ved Københavns universitet er refereret i mange historieværker. Men det er dog mere blevet til løsrevne episoder end til led i en lang kæde. Man ved kun lidet om, at samme »Klosterlasse« havde direkte brevveksling med så fremragende katolikker som kardinalerne Bellarmin og Borromeo om modreformationen i Danmark, at han på pavestolens opfordring havde udarbejdet udførlige planer om Danmarks rekatolicisering. Katolikker havde sendt deres fortrolige ind i landet allerede før, de havde endda fundet indpas ved universitetet.

Alt dette vil dog senere blive genstand for nærmere belysning. Her skal der kun kastes et blik på en enkelt af de halvt hundrede jesuiterelever fra perioden kort efter Christian IVs tronbestigelse. Heller ikke han er helt ukendt, en periode af hans liv har været genstand for omtale hos flere historikere. Man kender beretningen om jesuitereleven Udby, der turde byde de københavnske professorer trods ved behandlingen af hans ansøgning om at måtte forelæse ved universitetet. Han bliver kaldt med forskellige navne. Hos jesuiterne studerede han som Joannes Utbynæus. I konsistoriets forhandlingsprotokol hedder han som regel Johannes (Martini) Petrafontanus Udby(nerus). Et senere kongebrev kalder ham Hans Ubeneus. I de bevarede aktstykker underskrev han sig som regel Johannes Petrafontanus, og sådan vil han også blive benævnt i det følgende.

Kilderne til hans liv er få og spredte. Han har selv leveret en stor del af dem i form af lejlighedsdigte og stambogsindførsler. Hans strid for opnåelse af forelæsningsretten og magisterværdigheden afspejles i Københavns universitets annaler.

Petrafontanus er født omkring 1580¹⁾, sikkert i Udbyneder ved Mari-

¹⁾ Archivum Romanum Societatis Jesu (jesuiterarkivet i Rom, fork. ARSJ) Fondo Ges. 1652-3-13 opgiver hans alder (1602) til 23 år.

ager fjord. Her findes en helligkilde, kaldet Stenkilde, som åbenbart har inspireret den unge mand til hans latiniserede navn. Der findes også andre Stenkilder i Danmark, men her forekommer Udby og Stenkilde på samme sted, så tvivlen må vige for dobbelt bekræftelse. På denne tid hed præsten i Udbyneder Morten til fornavn²⁾. Vi ved, at Petraftonanus' far hed Morten, mon ikke han er identisk med præsten i Udbyneder?

I attenårsalderen dukkede Petraftonanus op i Braunsberg i Ermland som en af de mange danske, der søgte til jesuiterskolerne lige før århundredskiftet. Han blev indskrevet i det pavelige alumnats matrikel den 10. nov. 1598. Sammen med ham blev optaget en anden dansker ved navn Andreas Scheningius (Anders Skjønning³⁾). De har ved ankomsten fundet en række landsmænd fra det dansk-norske monarki. En måned før optoges hele tre på en gang, og flere andre, som var kommet i de foregående år, fortsatte stadig deres studier⁴⁾. Der må ligefrem have været tilløb til en lille dansk koloni i Braunsberg på det tidspunkt.

Hvordan havnede alle disse unge danskere i Braunsberg? Det ville være en for let affærdigelse af problemet at prøve at forklare det med jesuiterskolernes gode ry alene. Den regelmæssige tilstrømning af elever tyder på, at jesuiterne selv hjalp til ved at have deres gamle elever som hververe i Danmark, og de sendte så af og til en gruppe afsted. Måske har Petraftonanus netop fulgt sådan en udsendings råd. Man må ydermere bemærke, at det kun var de bedst egnede, som kunne regne med optagelse i alumnatet.

Det synes, som om han i første omgang var kommet til alumnatet i Graz i Steiermark, hvor den ivrige forkæmper for katolsk missionsvirksomhed i Norden P. Laurentius Norvegus (også kaldet »Klosterlasse«) virkede⁵⁾. Under forhandlingerne i konsistoriet i 1604 blev der nemlig blandt andet oplyst, at Petraftonanus havde deponeret i Graz⁶⁾. I denne by var der ved det pavelige alumnat indstiftet fripladser for skandinaviske alumner, og på grund af afstanden kneb det med at få

²⁾ Ifl. S. V. Wibergs præstehistorie (Suppl.s 168) var Morten Madsen i live endnu i 1584. En Severinus Caspari Albiprætor lod 1598 i Danzig trykke nogle digte dediceret til Viborgbispen Niels Arctander, tre kanniker i Viborg og »D. Martino Joanni ecclesie Wdebynedrensis præconi«. Den sidste forekommer ikke hos Wiberg. Hvis han og Morten Madsen ikke er en og samme person, så er det måske endnu mere nærliggende at tro, at han kunne være fader til Petraftonanus. Forfatteren selv har formodentlig været en ven eller studiekammerat af den sidstnævnte, muligvis er han identisk med jesuitereleven Severinus Albinus, der døde i Olmütz o. 1600 (jvf. nedenfor).

³⁾ G. Lühr: Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1578-1798 (1925), s. 53.

⁴⁾ Ifølge oplysningerne i matriklen optoges i årene 1596-99 ialt 13 alumner fra det dansk-norske monarki.

⁵⁾ ARSJ Austr. 25 og 123 (personalkataloger fra kollegiet i Graz).

⁶⁾ Ny kirkeh. Saml. IV, s. 755.

dem besat. Så længe P. Laurentius befandt sig ved jesuiterkollegiet i samme by, var han et fast holdepunkt for de nordiske alumner, men netop 1598 forlod han Graz og rejste til Wien⁷⁾. Det er derfor sandsynligt, at også de nordiske alumner efterhånden søgte bort. Har Petraftanus allerede på det tidspunkt fået det testimonium, som omtales seks år senere? Eller er der tale om forveksling af Graz og Vilna? Som det fremgår af det følgende, er det overvejende sandsynligt, at han har fået testimonium ved den sidstnævnte læreanstalt⁸⁾.

Braunsberg var på det tidspunkt et rigtigt lærdomscentrum. En række højere og lavere læreanstalter må have sat præg på byen. De fleste skoler lededes af jesuiter, og den vigtigste var nok det pavelige seminar, hvis elever kom fra alle omkringliggende lande⁹⁾. Her samledes unge af en snes nationer, og der fandtes ikke få danskere blandt dem. Der har muligvis også været danske elever i de andre skoler, således i det almindelige gymnasium, og en hel del boede i adelskonviktet. Da matriklen kun er bevaret for det pavelige alumnats vedkommende, kender vi yderst få navne på de andre, idet vi her er henvist til tilfældig omtale af elevforholdet i andre kilder.

Jesuiternes studium var inddelt i et gymnasium med fem klasser (tre grammaticæ: infima, grammatica, syntaxis samt humanitas og rhetorica), derpå fulgte det filosofiske studium, med almindelig varighed af tre år. Som »filosof« gjaldt siden århundreder Aristoteles, og jesuiterne holdt fast ved ham. Hans bøger dannede grundlaget. Det første år beskæftigede man sig hovedsagelig med logik, det næste år gik man over til fysik og naturlære og forsøgte at bibringe eleverne kosmologiens, zoologiens og astronomiens grundtræk. I det tredje år sluttede man af med metafysik og den praktiske filosofi, herunder etik¹⁰⁾.

Når man tager Petraftanus' alder i betragtning, stod han næppe på det laveste trin. Det er tværtimod overvejende sandsynligt, at han i forvejen havde besøgt en dansk latinskole. Da han allerede i september 1599 blev sendt til Vilna for at fortsætte studierne¹¹⁾, er det nok rimeligst at antage, at han har gjort den sidste gymnasieklasse færdig i Braunsberg, og at han dernæst i Vilna begyndte på filosofien.

Inden han forlod Braunsberg, nåede han at blive optaget i jomfru Marias kongregation¹²⁾. Det var en religiøs sammenslutning blandt

7) ARSJ Austr. III og Germ. (brevveksling mellem jesuitergeneralen og jesuiterne i Graz 1590-98).

8) Det kan også tænkes, at Petraftanus ikke har villet skilte med sit ophold i Braunsberg og Vilna og derfor bevidst har henvist til sit ophold i Graz, fra denne fjerne by kunne den jesuitiske fare ikke virke så truende som fra læreanstalter på den anden side af Østersøen.

9) En oversigt over tilblivelse og historie findes i indledningen til den af Lühr udgivne matrikel.

10) B. Duhr: Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge I (1907), s. 152 ff.

11) Lühr s. 53. »Missus Vilnam ad cursum 28. Sept. 1599«. Tidsangivelserne i Braunsberg, Vilna og Olmütz efter den nye stil.

12) Uppsala Universitetsbibl., håndskrift H. 168.

eleverne, der havde til formål selvopdragelse til de kristelige grunddyder og apostolsk arbejde under jomfru Marias beskyttelse og hendes forbillede. Den virkede som en mægtig spore for flid og studieiver med det religiøse i centrum. Det var netop medlemmer af kongregationen, som var ivrigst til at opføre religiøse skuespil og foranstalte disputationer¹³).

Uden tvivl blev Petraftonanus medlem af den tilsvarende kongregation i Vilna. Jesuiterakademiet i denne by var beregnet på videregående studier og modtog hyppigt elever fra jesuitergymnasier i den polsk-litauiske ordensprovins. Her begyndte Petraftonanus altså i september 1599 sine filosofiske studier. Heller ikke i Vilna var han alene blandt fremmede. Jacobus Falsterus (Jakob Falster) havde været der allerede det meste af et år, Jacobus Bondæus (Jakob Bonde) var kommet til byen få uger i forvejen. Også Andreas Scheningius fulgte efter et år senere, og sådan kunne man opregne endnu flere navne¹⁴).

I Vilna blev Petraftonanus tre år, nok til at gøre det filosofiske studium færdig. Dog har han af en eller anden grund ikke opnået magisterværdigheden. Evner har det i hvert fald ikke skortet på. En samtidig karakteristik fremhæver hans store viden og gode evner, men samtidig afsløres det, at han ophidsede andre mod overordnede, selv om han ville give udseende af, at han var dem meget hengiven¹⁵). Det var virkelig graverende at blive gennemskuet på den måde. Det var et alvorligt brud på disciplinen og en gyldig relegationsgrund. Det lader dog til, at jesuiterne har båret over med den unge dansker. Måske virkede hans gode evner formildende, måske var hans ildhu for den katolske tro så overbevisende, at de ikke nænnede at sende ham bort uden at have givet ham en grundig uddannelse, så han bedre kunne gavne religionens sag i sit hjemland. Hans opførsel har muligvis været den væsentligste hindring for opnåelse af magistergraden.

I august 1602 vendte han tilbage til Braunsberg¹⁶). I mellemtiden var der kommet flere landsmænd. Siden hans afrejse var der i det pavelige seminar blevet optaget en snes elever fra det dansk-norske monarki. Kort efter hans ankomst til Braunsberg optoges endnu en dansker, for hvis liv Petraftonanus fik en del betydning. Under navnet Gerhardus Hachenius blev han indskrevet ved seminariet¹⁷). Bag dette latiniserede navn skjuler sig ålborgenseren Gert v. Achen. Han kom fra Rostock, hvor han var blevet indskrevet i oktober 1601 sammen med Christianus Thomæ Cymber¹⁸). Det er mest sandsynligt, at de begge

¹³) Om kongregationer i Braunsberg, se Duhr I, s. 368 f.

¹⁴) ARSJ Fondo Ges. 1652-3-12.

¹⁵) ARSJ Fondo Ges. 1652-3-13. »Juvenis alta sapiens, ingenii boni, turbat et incitat alios contra superiores domus; exterius tamen vult iisdem beni affectus videri«.

¹⁶) Lühr, s. 53. »Rediit die 11. Aug. 1602«.

¹⁷) Lühr, s. 58. Indskrevet 6. 5. 1602, søn af købmand Peiter v. Achen i Ålborg.

¹⁸) A. Hofmeister: Die Matrikel der Universität Rostock II (1891), s. 270.

fulgtes ad til Braunsberg, kun blev den sidstnævnte ikke elev i alumnatet, men muligvis i gymnasiet eller konviktet.

Petrafontanus og v. Achen forlod Braunsberg med få dages mellemrum i april 1603¹⁹). Formodentlig rejste de hjem sammen. Ti år senere holdtes der i Gjerpen rettergang over en række forhenværende jesuiterelever, der i mellemtiden var blevet præster i Norge. Blandt bevismaterialet fremlagdes en samling af opsnappede breve, hvoraf der er bevaret enkelte udpluk. Det fremgår af disse, at v. Achen og Christen Thomsen har fået privatundervisning hos Petrafontanus i København²⁰). Hvis dette er rigtigt, må undervisningen tidsfæstes til 1603-04. Gert v. Achen blev nemlig et par år efter hjemkomsten sognepræst i Hjørring²¹), og Christen Thomsen rejste temmelig snart ud igen, denne gang til Wittenberg. Han er rimeligvis identisk med den Christianus Thomæ Vindelboe, som blev immatrikuleret 12. okt. 1604 sammen med Lucas Krabbe, som han nok har været præceptor for²²).

Et andet brevudtog fra den ovennævnte proces sætter Petrafontanus i relation til to andre jesuiterelever. En ung dansk elev i Braunsberg, Severinus Albinus (Søren Hvid), blev i august 1598 sendt til Olmütz, den tredje skole, hvor jesuiterne uddannede nordiske elever²³). Her traf han sin medelev Andreas Toxotes (Anders Skytte), som var blevet sendt til samme læreanstalt få måneder i forvejen²⁴). Begge de unge danskere sluttede venskab i det fremmede. Men venskabet's bånd blev nogen tid efter brudt ved dødens mellemkomst, og Severinus Albinus så aldrig Danmark igen. Toxotes tog magistergraden i september 1601 og må kort efter være vendt hjem²⁵). Blandt hans studiekammerater var den ovennævnte Jacobus Bondæus, der også havde været sammen med Petrafontanus. Til Braunsberg kom han omtrent et år før denne²⁶). I Vilna har de to jævnaldrende elever slut-

¹⁹) Lühr, s. 53 og 58. G. v. Achen 10. 4. 1604 og Petrafontanus 15. 4 s. å.

²⁰) Riksarkivet, Oslo, Norske indlegg 1613. »Christenn Tommisønn och Ackiminius informeris privatim huos Utbynæum i Kiøbenhaffn.« Gjerpen-dommen er behandlet indgående af J. J. Duin i Norsk Slektshistorisk Tidsskrift XIII, s. 1-12 og i forbindelse med hans afhandling om norske jesuiterelever i samme tidsskrift (XII, s. 360-390).

²¹) Wiberg angiver tiden for hans embedstiltrædelse til o. 1606 (I, s. 645). Det stemmer overens med oplysningen på hans gravsten, at han havde været præst i 29 år (Vendsysselske Aarbøger 1921, s. 110). C. Klitgaard oplyser imidlertid (Hjørring Bys Historie, s. 318), at han skulle være tiltrådt allerede 1602. Da der dog næppe kan være tvivl om identiteten, og da han først 1603 vendte hjem fra Braunsberg, er der vist ikke rimelig grund til at drage gravstensangivelsen i tvivl.

²²) Album Academiae Vitebergensis. Jüngere Reihe. Teil I (1934), s. 26.

²³) Lühr, s. 49. Indskrevet 11. 11. 1596. Sendt til Olmütz 12. 8. 1598.

²⁴) Lühr, s. 50, har tydet hans navn som »Jonoles«. I den elevkatalog, som er bevaret i ARSJ, står der »Tokotes« (Fondo. Ges. 1379-3-12). Han blev sendt til Olmütz 6. 3. 1598.

²⁵) Ifl. Lühr, s. 49, døde Severinus Albinus som katolik. Toxotes blev magister 25. 9. 1601 og »ivit in patriam, ut educat nobiles adolescentes, ad catholicarum scholas«. ARSJ Fondo Ges. 1477-26-18.

²⁶) Lühr, s. 53, kalder ham »Jacobus Gothlandus«. Han blev indskrevet i Braunsberg 10. 11. 1597 og sendt til Vilna 2. 9. 1599.

tet sig sammen. Det fremgår af Bondæus' vidnesbyrd, hvor han betegnes som en begavet, tilsyneladende god og rolig elev, der dog i hemmelighed konspirerede sammen med Petraftonus²⁷). I modsætning til denne afsluttede han sine filosofiske studier; også han vendte hjem i april 1603²⁸).

På et eller andet tidspunkt har Toxotes grebet forstyrrende ind i deres venskabsforhold. Han havde lovet sin afdøde ven Severinus Albinus at holde hans minde i ære ved seks årlige messer. Nu ville Toxotes indgå den samme aftale med Bondæus. Kan dette have forårsaget brud på venskabet mellem den sidstnævnte og Petraftonus? Kildedet er noget dunkelt og giver ikke præcise oplysninger²⁹).

De fleste hjemvendte tog i første omgang til København. I løbet af foråret 1603 fik denne by pludselig en ny tilvækst af jesuitisk skolede og højt kvalificerede folk. Det lader til, at de mødtes hos organisten ved Vor Frue kirke, Truid Aagesen, og det er naturligst at tænke sig, at de gav sig af med privatundervisning. Det ligger i sagens natur, at man ikke har oplysninger om elevantallet, men meddelelser fra jesuitiske kilder lader formode, at der ligefrem må have været tiløb til en skole i katolsk ånd³⁰). Man kan også gå ud fra, at konverterede jesuiterlever nu og da samledes til andagt.

Måske var det lykkedes bedst for katolikkerne at opnå resultater ved at fortsætte deres arbejde i det skjulte, men nu må de åbenbart have følt sig stærke nok til at træde offentligt frem. De har formodentlig fået tilskyndelse fra den optimistiske P. Laurentius Norvegus, men Petraftonus' personlige ambitioner kan man heller ikke lade ude af betragtning. Hvorom alting er, så begærede han kort efter hjemkomsten, allerede i juli, at måtte docere ved universitetet. Derved var fingeren sat på et ømt punkt. Nu var konsistoriet nødt til at tage stilling til jesuiterlevernes adgang til at fremlægge deres katolsk prægede lærdom ved landets højeste læreanstalt. Denne aktion måtte nødvendigvis føre til en offentlig stillingtagen fra statsmagtens side, hvis man ville holde de ved reformationen knæsatte principper i hævd. Rektor Nicolaus Theophilus forelagde sagen i konsistoriet, som besluttede ikke at

²⁷) ARSJ Fondo Ges. 1652-3-13. »Videtur esse bonus et quietus, occulte nihilominus cum priori conspirat, ingenii boni et optime proficit«. Han kommer i rækken lige efter Petraftonus. Alderen opgives til 22 år (1602).

²⁸) Lühr, s. 53. »Rediit cursu absoluto 11. Aug. 1602«. Han vendte hjem 30. 4. 1603.

²⁹) Riksarkivet, Oslo, Norske indlegg 1613, bilag til Gjerpen-dømmen. Den pågældende passus lyder: »Andreas Toxotes commendat præcibus Jacobi Bondæi animam Severini Albini defuncti cui sex annua sacra vovit licet sit apud hæreticos victurus idem foedus inire vult cum Bondæo. Ejusdem amicitiam Udbynæo populat«. Det må være skrevet ca. 1598-1600.

³⁰) Truid Aagesen var blevet organist ved Vor Frue kirke 1593, og han blev afsat på grund af sin hælden til katolicismen 1614. De trykte Litteræ annuæ S. J. 1600-04 omtaler hyppigt elevernes virke som lærere efter hjemvenden til Danmark. Sml. note 25.

give nogen tilladelse, men vente, til kansler Christian Friis kom hjem³¹).

Petrafontanus fortsatte med at plage rektoren om den nævnte tilladelse. Han ville i så fald forelæse på organist Truid Aagesens loft. I begyndelsen af december forelagde rektoren atter sagen, og nu faldt svaret prompte: nej. Men den unge jyde var udholdende. Fjorten dage efter behandlede konsistoriet en ny anmodning fra hans side. Nu oplæste prorektor Hans Poulsen Resen bestemmelsen i fundatsen, at de studenter, der havde opholdt sig ved udenlandske skoler, af det teologiske fakultet skulle underkastes en eksamen med hensyn til deres rettroenhed. Da Petrafontanus ikke alene havde været ved fremmede, men ligefrem ved jesuitiske skoler, var det rimeligt, at han burde overhøres, og Resen tilbød sig selv og professor Jørgen Dybvad som eksaminatorer. Hvis udfaldet blev efter fundatsen, ville de naturligvis anbefale hans ansøgning. Dog burde han, for at optræde som privatdocent, først lade sig immatrikulere og i det mindste erhverve graden baccalaureus, som ifølge fundatsen gav jus docendi. Ikke engang en professor fik lov til at forelæse, før han var indskrevet i matriklen. I øvrigt besluttede man, at der skulle udvirkes en bestemmelse om, hvorledes man skulle forholde sig over for studenter, der kom fra jesuiterskoler. Dette spørgsmål ansås for meget presserende og skulle afgøres, så snart kansleren var vendt tilbage.

Nu var også en henvendelse til kansleren kommet i stand. Den 12. maj 1604 forhandlede der atter om samme sag. Kansleren så gerne, at der blev truffet bestemmelser, som kunne hindre den slags besøg hos jesuiterne. Dog ville han ikke medvirke ved sagens fremførelse, initiativet skulle komme fra universitetet. Man burde desuden vel betænke, hvad man skulle svare, hvis kongen kom med indvendinger. I samme forbindelse omtaltes det i konsistoriet, at historiograf Niels Krag's søn var sendt til Spanien med anbefaling af jesuiterne. Denne kendsgerning udløste en bekymret udtalelse: hvad andet sigter sligt til end til rigets undergang!³²)

Det var åbenbart meget vigtigt for Petrafontanus at nå sit mål. Han erhvervede sig en kongelig anbefalingsskrivelse i anledning af, at han skulle rejse til udlandet som hovmester for Frederik Budde, en søn af Godslev Budde til Gunderupgaard³³). Derefter bad han om at få sit navn indskrevet i matriklen. Men professorerne huskede stadig, at han var mistænkt for at stå i ledtog med jesuiterne, hos hvem han havde tilbragt fem år efter at have deponeret i Graz, hvorfra han også

³¹) Ny kirkeh. Saml. IV, s. 754. Sagen blev behandlet for første gang i konsistoriet 30. 7. 1603.

³²) Ny kirkeh. Saml. IV, s. 754 f. Sml. H. Fr. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie (KUH), III, s. 158 f.

³³) Frederik Budde til Rødslet (1589–1650) blev i juli 1602 immatrikuleret i Rostock og 29. 11. 1604 i Wittenberg.

havde sit testimonium, som det oplystes ved konsistoriets behandling af Petraftonus' ansøgning. Man var i tvivl om, hvorvidt man kunne stole på ham. Nogle professorer mente, at han kun på skrømt angav at misbillige jesuiternes religion, hans andragende burde altså indtil videre afvises. Jon Jakobsen Venusin gjorde opmærksom på, at han omgikkes den førnævnte organist ved Vor Frue kirke Truid Aagesen, som efter hans mening ligesom mange andre var i pavens sold. Nu fik Petraftonus selv foretræde for konsistoriet. Resen forelagde ham mistankens årsager og krævede, at han forinden optagelsen skulle bevise, at han var modstander af den jesuitiske lære om menneskelige kræfters tilstrækkelighed, om synden, om prædestinationen, om påkaldelse af helgener, skærsild, messen og sakramenterne, og at han skulle tilstå, at paven kunne fejle. Dertil erklærede Petraftonus, at han af hjertet var modstander af disse meninger, i hvilke han heller ikke var opdraget, og at han desuden ikke havde svoret på deres religion. Dette ville han godtgøre ved at besøge protestantiske akademier, når han nu rejste ud, navnlig ville han besøge Strassburg. Derefter blev han efter nogen tids rådslagning atter indkaldt. Resen spurgte ham nu, om han siden hjemkomsten havde nydt nadveren under begge skikkelser. Petraftonus svarede benægtende, dog tilføjede han, at han ville gå til alters, men ikke her i riget. Professorerne var naturligvis ikke tilfredse med den erklæring, og Resen fortalte ham, at studenter ifølge universitetets love skulle gå til alters hvert semester, ellers var de hjemfaldne til bøde. Nu udbad Petraftonus sig betænkningstid. Kort efter fremlagde han beviset for, at han i mellemtiden havde været til alters hos sognepræsten ved St. Nicolai kirke, M. Hans Knudsen Vejle, og han undskyldte sin anmodning om betænkningstid med, at han ikke havde ønsket at møde uforberedt til Herrens bord. Derpå blev han den 5. juni 1604 optaget i studenternes rækker efter en højtidelig edsaflæggelse³⁴).

På dette tidspunkt var kongen bortrejst til herredagen i Bergen. Her rejste de norske bisper en klage mod jesuiterlever, og kongen, som før syntes velvilligt indstillet over for disse, har åbenbart skiftet mening. Var denne klage slutstenen på en bygning? Kongen havde hørt lignende klager før, og kansleren havde sikkert drøftet problemer omkring jesuiterlever med ham. Måske havde nogle af de hjemvendte jesuiterlever talt for frit fra leveren, måske overdrevet en del, så man fik indtryk af en overhængende fare. I hvert fald udstedte kongen den 6. oktober en skrivelse til alle rigets bisper, hvori man påtalte det forhold, at en del af landets borgere sendte deres børn til jesuiterskolerne, hvilket med tiden kunne føre til en forandring i religionen, såfremt disse jesuiterlever fik skole- og kirkeembeder; altså blev det forbudt, og bisperne skulle overvåge forbudets overholdelse³⁵).

³⁴) Ny kirkeh. Saml. IV, s. 755 f. KUH III, s. 165 f.

³⁵) Ny kirkeh. Saml. IV, s. 757 f., hvor brevet er gengivet.

Dette brev måtte betyde yderligere vanskeligheder for Petrafontanus. Han opgav at rejse til udlandet med Frederik Budde og prøvede i stedet for at opnå magisterværdigheden i København, måske for at blive rektor i Viborg. Viborg skole var nemlig uden rektor efter Christen Longomontanus, som i begyndelsen af 1604 var rejst til København for at få ansættelse ved universitetet³⁶). Professor Hans Poulsen Resen, der selv var en gammel viborgenser, interesserede sig for skolen, og det må også være ham, der havde udset Petrafontanus til ny rektor. Det er også sandsynligt, at bispnen i Viborg, Niels Arctander, havde givet ham håb derom³⁷).

Atter herskede der delte meninger i konsistoriet på grund af Petrafontanus' jesuitiske fortid; man var tvivlrådigt med hensyn til, om man ville tilstede Petrafontanus den ønskede adgang til at blive magister. Professor Jørgen Dybvad mente, at han ikke burde få lov til at opnå magisterværdigheden, af samme mening var Sjællands bisp Peder Jensen Vinstrup, men han ville dog henstille sagen til kansleren. Udfaldet blev, at Petrafontanus den 1. dec. 1604 af professor Hans Rasmussen kreeredes til magister sammen med seks andre³⁸).

Af de andre magistre bør fremhæves den senere professor ved universitetet og bisp i Lund Poul Mortensen Aastrup. Han havde i sin ungdom været på omfattende studierejser, bl. a. til Polen, Østrig og Ungarn, så det er ikke udelukket, at også han havde noget kendskab til jesuiterskolerne³⁹). De øvrige var den senere forstander på Herlufsholm Poul Jensen Kolding, Mads Sørensen, Niels Christensen Spentrup⁴⁰), Jens Jacobsen Krous (Krog?) og Konrad Quist.

Det lykkedes dog ikke for Petrafontanus at opnå rektorstillingen i Viborg. Sagen blev omtalt i konsistoriet et par dage før jul af Resen, der bekendtgav, at kongen ikke ønskede at udnævne Petrafontanus, da han faldt ind under brevet af den 6. okt. 1604. Petrafontanus bad nu universitetet om en understøttelse på 20 daler. Hvor meget han har fået, ved vi ikke, nogle professorer gav ansøgningen deres tilslutning, mens andre mente, at det var for meget⁴¹).

³⁶) Christen Sørensen Longomontanus (1562-1647), Tyge Brahes medhjælper og senere i 40 år indehaver af det matematisk-astronomiske professorat i København, havde inden sin ansættelse som rektor i Viborg i tiden 1600-02 studeret i Breslau, Königsberg og Danzig og muligvis mødt flere jesuiterelever på sin vej.

³⁷) Kirkeh. Saml. 3:IV, s. 543. Flere beviser på Viborgbispens sympati i det følgende.

³⁸) Ny kirkeh. Saml. IV, s. 757.

³⁹) KUH III, s. 634 ff.

⁴⁰) Om ham bør det bemærkes, at Lyskander tillægger i »Scriptores Danicæ Petrafontanus et »Epitaphium M. Nicolai Spenderup. Hafn. 1601«. Imidlertid døde M. Niels Spentrup først 1636, længe efter Lyskander, som altså ikke kunne kende hans epitafium. Forklaringen skal nok søges i den omstændighed, at der har eksisteret to personer af samme navn. Således immatrikuleredes i Wittenberg 3. 5. 1597 Nicolaus Chr. Spendorpius og 26. 4. 1599 en student af samme navn med tilføjelsen »maior«, d.v.s. den ældre (Album Academiae Vitebergensis II, s. 439, 455). Se i øvrigt Ny kirkeh. Saml. IV, s. 757 og H. Fr. Rørdam: Klaus Christoffersen Lyskanders Levned samt hans Bog om danske Skribenter (1868), s. 270.

⁴¹) Ny kirkeh. Saml. IV, s. 757.

Professor Hans Resens forhold til Petraftonanus er ikke uden interesse. Denne rettroenhedens nidkære vogter synes at have været venlig stemt over for den forhenværende jesuiterelev. Måske har han ladet sig imponere af Petraftonanus' begavelse under eksaminationen, måske har han virkelig troet på dennes forsikringer om, at han ikke havde noget med jesuiterne at gøre. Efter den karakteristik, der blev givet Petraftonanus i Vilna, kan man nok tiltro ham evnen og viljen til at indynde sig hos betydelige personer for at sikre sig deres støtte. Men Resen har nok nærmest været glad for at kunne sende en så fremragende person til sin gamle skole i Viborg, og det lader til, at han har opmuntret Petraftonanus på alle måder efter dennes mislykkede forsøg på at opnå stilling. Petraftonanus må alligevel være kommet til Viborg, idet han den 2. april 1605 fra denne by sendte Resen et brev, hvori han bittert klagede sin nød. Ingen anden skyldte han så megen tak, skrev Petraftonanus bl. a. i den lange indledning med mange udtryk for hengivenhed og ærbødighed. Derefter kom klagerne: over store udgifter og over det dårlige rygte, han havde fået. Han havde brugt sin fædrenerv under studierne og vidste nu ikke, hvad han skulle tage sig for. Han havde ikke lært praktiske fag, og skammen forbød ham at tigge. Han anråbte Resen om hjælp. Hvis han kunne få gratis fortæring hos Resen, kunne han forelæse noget privat ved universitetet og helt hellige sig studierne. Det mærkeligste er imidlertid, at han med brevbæreren sendte 57 daler til Resen, og sidste gang havde han betalt denne 70 daler. Det var et anseligt beløb, især når man tager Petraftonanus' evindelige klager over pengemangel i betragtning. Tillige konstaterede han, at de penge var udgivet uden større nytte.

Foruden det refererede har man bevaret endnu et brev fra hans hånd til Resen, men det er udateret. Muligvis er tidsforskellen mellem de to breve ikke stor. I det sidstnævnte brev fremfører Petraftonanus også en række beklagelser over den hårde skæbne, som skaltede og valtede med ham, så han følte sig som et skib i havsnød. Han var tilmed sengeliggende på grund af alvorlig sygdom, og i denne nød henvendte han sig altså til Resen: hans sidste redningsplanke og tilflugtssted. Han bad Resen om at skaffe ham 12 daler fra universitetskassen og vedlagde gældsbeviset⁴²).

Det er uvist, hvor længe Petraftonanus opholdt sig i Viborg, og om han virkede som lærer ved latinskolen i den tid; kilderne tier herom. Det vides heller ikke, om han var i København, da hans gamle læremester P. Laurentius Norvegus i forsommeren 1606 aflagde universitetet et besøg og disputerede med de højlærde på en måde, som beviste jesuiternes særlige dygtighed på det område. Men i marts 1608 var

⁴²) Brevene er trykt i Ny kirkeh. Saml. IV, s. 758 ff. Originalerne findes nu i Rigsarkivet, Universitetets arkiv, pk. 125, og i Det kongelige Bibliotek, Bøllings brevs. D, fol.

Petrafontanus i hvert fald atter ved universitetet. Da præsiderede han ved en disputats⁴³).

I slutningen af oktober 1609 holdt professor M. Herman Nielsen bryllup med Maria Pedersdatter. Blandt dem, der bragte deres hyldest til brudeparret, var også Petrafontanus. Han gjorde det i et langt digt, hvor foruden lovprisning af brudefolk også byens topografi og historie fik sin andel i et svulstigt sprog med mange mytologiske allegorier⁴⁴). Forfatteren nåede dog ikke at se sine udgydelser på tryk. I indledningen skyder han skylden på bogtrykkerens sendrægtighed. Eller var det snarest hans ofte omtalte fattigdom, som fik bogtrykkeren til at trække sagen i langdrag? Selv i dette hyldestdigt glemte Petrafontanus ikke en henvisning til, at han måtte slide hårdt i det for at holde fattigdommen på afstand⁴⁵). Hvis det var rigtigt, kunne han heller ikke have midler til at finansiere trykningen. Det omtalte digt tjente muligvis tillige en anden hensigt – at sikre brudgommens støtte til Petrafontanus' sidste ansøgning for konsistoriet. Et par dage før brylluppet begærede nemlig den forhenværende Viborgrektor, professoren i matematik, Christen Longomontanus, i konsistoriet på Petrafontanus' vegne, at det måtte tillades denne at holde forelæsninger i Valkendorfs kollegium. Svaret gik ud på, at Petrafontanus selv skulle tale med rektoren, der på det tidspunkt var professoren i medicin, Gellius Sascerides; så skulle det aftales, hvilken tid han skulle have, så han ikke fratog de ordinære professorer deres tid⁴⁶). Hans ansøgning mødte nu ligefrem imødekommethed, en behandling, som var vidt forskellig fra den, han var blevet udsat for fem år tidligere. Han var nu øjensynlig accepteret ved universitetet.

Stillingen som privatdocent kunne imidlertid næppe give ham levebrød, og han har nok snart måttet se sig om efter noget andet. Mange

⁴³) Ny kirkeh. Saml. IV, s. 761. Johannes M. Petrafontanus: Basis portæ sapientiae, hoc est de Natura et Constitutione Dialectices seu Logices Theses, ex privatis prolectionibus, repetitionibus, concertationumque exercitiis quotidianis ac hebdomadariis resumtae. Resp. Henrico N. Aretandro. 16. Martii 1608. Skriftet synes nu tabt. Henrik A. blev 1612 rektor i Viborg, men varetog sine opgaver meget dårligt og måtte snart forlade skolen. Bisp Peder Villadsen nævner i sin skolehistorie, at under ham virkede i IV klasse »Dn. Johannes«, senere præst i Laastrup, som var opdraget af jesuiter. Disse oplysninger kan dog ikke verificeres eller bestemmes ad anden vej. Se Kirkeh. Saml. 3: IV, s. 509, 543.

⁴⁴) Poemata Nuptialia Reverendo & Clarissimo viro Dn. M. Hermanno Nicolao, Sacrae Lingvæ in Regia Academia Hafniensi Professori designato, Sponso, & Sponsæ, Virgini corporis & et animi bonis a Natura & et Fortuna optime dotatae Mariæ Petrinæ amplissimi p. m. viri Petri Francisci, duorum Serenissimorum et potentiss. Daniæ et Trionis Regum Friderici magnæ memoriæ Secundi et Christiani augustæ præsentia Quarti præconis excellentissimi, charissimæ Filiæ, neonymphis X Calendar. IXbris Anno Supra XVI Seculum IX post partum Virginis virgineum Thalamum consendentibus. A. M. Joh. Petrafontano C & C. Digtet findes i Ny kgl. Saml. 2072c, 4to.

⁴⁵) »Ocia cum cupiam, præceps in mille labores / irruo: ne Aoniis Paupertas semper adhærens, / sit comes«.

⁴⁶) Ny kirkeh. Saml. IV, s. 761.

af hans kammerater, både hos jesuiterne og i København, havde fået deres udkomme og høstet erfaring som hovmestre hos unge adelsmænd. Denne mulighed stod også åben for ham, og det er endda sandsynligt, at han allerede i den forløbne tid har haft en del privatelever af denne karakter. Således får man det indtryk, at han havde taget sig af Viborgbispens børn. I 1608 var han præses for dennes søn Henrik. Tre år senere udgav Niels Lauridsen Arctander en bog bestående af flere skrifter⁴⁷⁾. Deri indgik også nogle klagedigte over hans lille datter Magdalena, der var blevet dødens bytte i oktober 1602, knap 8 år gammel. En del af disse er forfattet af Petrafontanus⁴⁸⁾. De er dog næppe samtidige, da forfatteren på det nævnte tidspunkt efter al sandsynlighed befandt sig uden for landets grænser. Samtidige er derimod de ligvers, som Petrafontanus forfattede i anledning af bispens anden datter Maria Arctanders død i februar 1614, og som atter aftrykkes i et skrift af bispen – som bilag til hans ligprædiken over Christoffer Seefeld til Refsnæs. På denne tid opholdt Petrafontanus sig som informator hos Rosenkrantzterne på Boller⁴⁹⁾.

Petrafontanus var i det hele taget en habil versesmed, og hans produktion på det område har nok været temmelig omfattende. Imidlertid er kun få af hans frembringelser bevarede for efterverdenen; på egen bekostning har han åbenbart ikke udgivet noget. Hans bevarede trykte vers forekommer altid som tillæg eller som dele af en samling.

Viborgbispens må have syntes om hans vers, siden han gav plads til dem. På den anden side havde Petrafontanus nok brug for al den velvilje, han kunne få fra bispens side, samt gode anbefalinger. Han stiledede nemlig efter et præsteembede. Dertil skulle han imidlertid som forhenværende jesuiterelev have kongelig dispensation, og han har også ansøgt om den, sikkert ikke uden anbefalinger. Viborgbispens har nok lagt et ord ind for ham, og måske har Otte Rosenkrantz på Boller gjort ham følge. Selvfølgelig måtte Petrafontanus, uvist for hvilken gang, afgive en erklæring om, at skønt han havde opholdt sig hos jesui-

⁴⁷⁾ »Den Trøstrige Evangeliske Historie / om den Enckis Søns Opveckelse i Nain . . . . item en Beretning om . . . . Thomas Fasthies til Vennergaard, Adelige Byrd, Christelige Leffnet oc Endeligt etc.« Kbh. 1611.

⁴⁸⁾ »In obitum Optimæ indolis & spei puellæ Magdalenæ, admodum reverendi & clariss. viri Dn. M. Nicolai Lavrentii Arctandri N. Wibergensi Episcopi & Catharinæ Schaweniæ Filiolæ, Anno 1602. Octob. XI cum vixisset dies XI minus octennio, lue pestifera extinctæ, elegia.« Tillægget har særskilt titelblad og omfatter 7 sider.

⁴⁹⁾ »Justa funebria piis manibus lectissimæ et magna laude dignissimæ Matronæ juvenis Mariæ Arctandræ, admodum reverendi & clarissimi viri Dn. M. Nicolai L. Arctandri N. Episcopi Viburgensis filiæ, Reverendi vero et ornatissimi viri Dn. Jacobi Jacobæi Holmij, Ecclesiastæ Neocopiensis, uxoris defunctæ, quæ post graves in puerperio suo primo exantlatos labores gemellos enixa placida morte in Domino obdormivit Februarij die VI. Anno a partu virgineo 1614, ætatis vero suæ XXV. non completo. A. M. Johanne Petrafontano in aula Rosen-crantziana Bollever C. C.« Dette og disputatsen af 1608 er de eneste skrifter, som er registreret i Bibliotheca Danica og hos Ehreneron-Müller.

terne, så billigede han dog ikke deres religion og var den heller ikke hengiven. Han opnåede da også i februar 1617 kongens åbne brev om at måtte få kald på landsbyen; dog skulle ordinansen iagttages og superintendenten desuden påse, at han ikke lærte sine tilhørere noget, som ikke var i overensstemmelse med Guds ord og landets religion⁵⁰).

I samme forbindelse må man bemærke, at der i den danske del af monarkiet tilsyneladende er ført en mildere kurs end i Norge. Der havde en række forhenværende jesuiterelever – nogle af dem var blevet præster i mellemtiden – efter dommen på Gjerpen præstegård 1613 måttet rømme riget⁵¹). Selv om der i procesakterne hyppigt forekom navne på danskere, som havde været i Braunsberg samtidig med de anklagede, har de ikke været genstand for retsforfølgelse. Den eneste, der muligvis har mistet sit embede på grundlag af de fremdragne oplysninger, er organisten Truid Aagesen, der blev afskediget i 1614⁵²). Også blandt de i Gjerpen nævnte danske jesuiterelever fandtes folk, som var blevet præster, som f. eks. den ovenfor omtalte Gert v. Achen, og nu fik Petrafontanus endog lov til at søge landsbykald, skønt hans navn flere gange havde været genstand for omtale ved processen⁵³). Det var en sand nådesbevisning i hundredåret for reformationen, da biskop Resen selvtilfreds kunne udsende sin »Lutherus triumphans«.

Petrafontanus var nu allerede over midten af trediverne. Det ville nok have været naturligt, hvis han slog sig ned som landsbypræst et eller andet sted i Jylland, måske giftede sig med sin forgængers enke og henlevede resten af sine dage som Hr. Hans, sit sogns åndelige midtpunkt. Nogen rigdom ville det næppe bringe, men han havde da sikret sig en tålelig eksistens oven på alle sine jammerklager over fattigdom. Men denne mulighed har måske ikke tiltalt hans urolige sind; måske var ansøgningen indgivet med et bestemt bykald i sigte, og i så fald måtte udfaldet være en skuffelse for ham. I stedet for at benytte sig af den tilbudte chance gav han sig rejselysten i vold og foretrak at tage udenlands som præceptor for unge adelsmænd. Turen til Strassburg, som han havde håbet at gennemføre 1604, blev først til virkelighed ved hans ansættelse som hovmester for Jakob Lykkes sønner Niels, Erik og Ejler. Nærmere omstændigheder ved dette engagement lader sig ikke oplyse. Muligvis havde Petrafontanus allerede opgaven som lærer, mens Jakob Lykke var forlenet med Lundegaard (Mors, 1605–16)⁵⁴), men det er heller ikke udelukket, at han blev ansat

⁵⁰) Kanc. Brevb. 18. 2. 1617.

⁵¹) Se note 20.

⁵²) I et brevudtog, som blev fremlagt i Gjerpen, bad han om, at en bestemt nordmand måtte blive ordineret som katolsk præst i København.

⁵³) Foruden de ovenfor citerede brevudtog (se note 20 og 29) blev hans navn nævnt under forhøret af Hr. Herman Hanssøn (Ringius). Denne udtalte, at han havde været i Braunsberg sammen med flere danske, deriblandt Mester Peder Fontanus. Norsk Slektthist. Tidsskr. XII, s. 376.

⁵⁴) Kr. Erslev: Danmarks Len og Lensmænd 1596–1660, s. 68.

kun som rejsepræceptor. Det er muligt, at han kendte et andet medlem af familien, nemlig Mogens Lykke, der havde opholdt sig i Braunsberg o. 1601 sammen med sine fætre Morten og Peder Stygge, sønner af Mourids Stygge til Holbækgaard⁵⁵).

Også med hensyn til rejsepræceptorernes religiøse indstilling havde statsmagten truffet visse forholdsregler. Ved kongelig forordning af den 4. juli 1616 bestemtes det, at adelsmænd, der ville sende deres børn til udlandet under ledsagelse af en privatpræceptor, skulle først lade den sidste eksaminere af biskoppen i det stift, hvorfra børnene sendtes ud, så man kunne få sikkerhed for, at præceptoren virkelig var tilhænger af landets religion⁵⁶). Måske slap Petraftonus dog uden en ny erklæring om sin upåvirkethed af den katolske lære, især, hvis han var blevet ansat inden Viborghispen Niels Arctanders død i november 1616.

Petraftonus og hans tre elever dukkede for første gang op i Giessen i efteråret 1617. Deres besøg gjaldt det stærkt luthersk prægede universitet, som var oprettet som modvægt mod det reformerte hessiske universitet i Marburg⁵⁷). De var nok blandt de landsmænd, der mødte op ved Tyge Lindenovs sygeseng for at bringe ham trøst og lindring. Tyge Lindenov, søn af lensmanden på Sølvitsborg Otte Lindenov, var sendt til udlandet sammen med broderen Otte og præceptoren, den senere Bergenbisp Ludvig Munthe. Der blev stillet store forventninger til hans akademiske løbebane, han var ikke for ingenting nevø af den berømte Tyge Brahe. Rejseselskabet var arriveret til Giessen i april, men allerede i august blev Tyge syg, og i begyndelsen af november indhentede døden ham. Den højtidelige begravelse fandt sted den 11. november. Professoren i teologi og superintendenten Johan Winckelmann holdt ligtaalen, som senere blev trykt med et tillæg af ligvers, forfattet af professorer og medstuderende. Man kan vist gå ud fra, at hele den danske koloni i Giessen er repræsenteret. Her genfinder man også Petraftonus med hans kunstfærdige digte på to sider, og hans tre elever. Den ældste, Niels, har præsteret næsten lige så meget som læremesteren, mens den yngste, Ejler, nøjedes med seks linier⁵⁸).

⁵⁵) Michael Duncius ligprædiken over Morten Stygge. Brunori 1602.

⁵⁶) Corpus Constitutionum Daniae III, s. 483.

⁵⁷) H. Glarbo: Studier over danske Adelsmænds Udenlandsrejser (Hist. Tidsskr. 9:IV, s. 221-274) ligger til grund for denne og følgende karakteristikker af de forskellige universiteter.

⁵⁸) Johannes Wynckelman: Ein Christliche Leichpredigt . . . bey der Adelchen Begräbniss . . . Tychonis Lindenaw . . . so allhie zu Giessen . . . entschlaffen den II Novembris und . . . zur Erden bestattet den XI selbigen Monats im Jahr MDCXVII. (Giessen 1618). Dødsdatoen angives dog i teksten gentagne gange som den 3. november. Petraftonus' bidrag består af et længere »Palinodia mortis (tricolos tetraastrophos«), dernæst af to kortere digte, dels et »Eteosticon«, dels et »Menimeroreteosticon«. Han underskriver sig »M. Johannes Petrafton, Udtboneus, Giessæ ad V Id. Novembris sub exequias, sympatriotæ sui p. m. moris et honoris ergo C. Cque«. Andre danske bidragydere er: Mogens og Jakob Krabbe, Jakob Hasebard, Jakob Fincke, Olaus Slangendorp, Otto Muse, Christian Strale, Jørgen Jakobsen Grave og Svend Pedersen.

Ifølge Petrafontanus' eget udsagn har han været sammen med den jyske præstesøn Johannes Nicolai Thoropius (Hans Nielsen Thorup) i Giessen. Denne rejste dertil både i sensommeren 1617, 1618 og til sidst i april 1619, da han startede fra Kolding som præceptor for Ejler, Christoffer og Axel Juul, sønner af rigsråd Iver Juul⁵⁹). Tidspunktet for Petrafontanus' møde med sin kollega lader sig ikke bestemme nærmere, men sandsynligvis fik de allerede om efteråret 1617 lejlighed til at hilse på hinanden i Giessen. Måske har de også fulgtes ad et stykke vej. Det var almindeligt på disse tider, at landsmænd og rejssende i det hele taget slog sig sammen i grupper, så man havde både selskab og forøget tryghed. Endnu var det forholdsvis fredeligt; man skulle bare tage sig i agt for røvere og lokale skærmydsler, men snart satte 30-års krigen sit præg på de fleste rejseegne nord for Alperne.

Foreløbig gik rejsen videre for det danske firkløver, om den så er foregået på egen hånd eller sammen med andre landsmænd, der var på farten mellem Europas byer og universiteter. Dog savnes der i næsten to og et halvt år ethvert spor af Petrafontanus og hans elever. De har i denne tid kunnet foretage lange rejser sydpå, eller også vie sig til mere indgående studeringer ved et eller flere tyske universiteter. Selv til en afstikker hjem var der tid. Den følgende tids rejserute tyder imidlertid på, at de næppe har været i det sydlige udland.

I foråret 1620 er det atter muligt at opnå kontakt med Petrafontanus og hans elever. Den 26. april 1620 indskrev han i Heidelberg en venskabsforsikring i sin kollega Andreas Claudius' stambog. Niels og Erik Lykkes indførsler er dateret dagen efter⁶⁰). Skønt den reformerte trosretning var rådende ved universitetet i Heidelberg, var det dog meget besøgt af danske studenter. Imidlertid er hverken Petrafontanus eller nogen af hans elever blevet indskrevet ved universitetet, hvilket kunne tyde på, at de ikke har opholdt sig der længe; muligvis har de kun været på en udflugt. Byen var nok et besøg værd, og på lignende vis har de sikkert aflagt besøg i en række andre byer. Deres opholdssted på det pågældende tidspunkt har nok snarere været Tübingen. Her ved den berømte adelsskole »Collegium illustre« var det rette sted, hvor en ung adelsmand kunne erhverve sig den fornødne dannelse og lærdom⁶¹). Nordiske adelsmænd med deres præceptorer var hyppige gæster i Tübingen. På denne tid opholdt sig ved adelskollegiet en række svenskere, blandt dem den senere berømte statsmand Sten Bielke til Krakerum⁶²).

⁵⁹) Kirkeh. Saml. 3:IV, s. 121.

⁶⁰) Andreas Claudius var præceptor for Mogens Juel til Jullingholm; de blev indskrevet ved universitetet i Heidelberg 3. 6. 1618. Hans stambog findes i Thott 553, 8vo. P. skrev: »Nec Papavera, nec urticas / Constans et fidus semper amicus ero«.

⁶¹) H. Glarbo: En Adelsskole i det 16. og 17. Aarhundrede. »Collegium illustre« i Tübingen. (1923).

⁶²) Sv. Biogr. Lex. IV, s. 230.

Han disputerede flere gange under den juridiske professor Thomas Lansius, første gang i marts 1619 og til sidst to gange med en dags mellemrum i midten af august 1620. I de hyldestvers, som blev til i samme anledning, herskede en sand skandinavisk ånd. Danskere og svenskere kappedes side om side for at berømme den disputerende yngling. Blandt danskeres bidrag lægger man mærke til en to sider lang »Onomasticon« af Petraftonanus, bygget op på ordene »saxum« (sten) og »trabs« (bjælke). Også Niels Lykke gav sit besyv med og forsømte ikke lejligheden til at prise sin svenske standsfælle. Begge de nævnte vers er trykt sammen med fællesudgaven af de to sidste disputatser; forfatterne befandt sig altså i august 1620 i Tübingen⁶³).

Det næste livstegn stammer fra samme by, fra foråret 1621, hvilket tyder på, at vinteren er gået med studier der. I begyndelsen af marts indprentede Petraftonanus samt Niels og Erik Lykke deres sentenser i den senere Viborgbisp Frans Rosenbergs stambog. Petraftonanus' indførsel henviser til bibelcitater om at være snilde som slanger og enfoldige som duer. Den er tillige smykket med en koloreret tegning forestillende en slange, der slynger sig op ad et palmetræ. Træet har et indtegnet øje i højre side, og i venstre side et hjerte, på toppen troner der en due⁶⁴). Det anførte skriftsted har han sikkert selv haft brug for i sin omskiftelige tilværelse.

Det er påfaldende, at man hidtil ikke har mødt Petraftonanus og hans elever i nogen universitetsmatrikel. Man kunne forvente, at de efter deres kendte opholdssteder var indskrevet i Giessen, Heidelberg og Tübingen. Imidlertid må man lade Giessens matrikel ude af betragtning, da den kun er bevaret i brudstykker. En stambogsindførsel er ikke nok til deraf at slutte, at dens ophavsmand har studeret ved universitetet i den pågældende by. I hvert fald kan man ikke sige noget om deres eventuelle ophold ved Heidelbergs reformerte universitet på dette spinkle kildegrundlag. Petraftonanus som forhenværende jesuiterelev må ikke have befundet sig vel i denne by. Tübingens universitetsmatrikel er i behold, men her har han og hans elever nok opholdt sig ved »Collegium illustre«, som siden 1601 var uafhængigt af universitetet. Heller ikke adelskollegiets matrikel fra denne tid er bevaret⁶⁵). I stedet kan man for danskeres vedkommende benytte Frans Rosenbergs stambog. Han har ydet sit bidrag med ærevers til Sten Bielkes disputatser

⁶³) I marts 1619 disputerede Sten Bielke »De iure Regio in impunitate delicti consistentes«. Fra samme år stammer hans »Commentatio de academiis«. I 1620 disputerede han om emner »De religionis cura« og »De legibus«. P. underskrev sig som »Nob. Lyckeorum de Tanderup etc. p. t. Ephorus & Philiater.«

⁶⁴) Stambog i Ny kgl. Saml. 2090^b 4to, det nævnte skriftsted findes i Matth. 10, XVI. P.s sentens lyder: »Cui cor simplicitas, oculus prudentia servat / Ille erit et serpens atque columba Deo.«

⁶⁵) H. Glarbo: En Adelskole, s. 71. En oversigt over de bevarede universitetsmatrikler i Archivalische Zeitschrift 50/51 (1955).

både 1619 og 1620, og hans stambog indeholder indførsler fra Tübingen i tiden nov. 1618–april 1621, da rejsen gik videre til Strassburg. En sammenligning af disse og universitetsmatriklen i samme periode giver som resultat, at af de fem i matriklen anførte danskere har alle på en nær skrevet i stambogen. Men deri har desuden i samme tidsrum andre tolv danskere skrevet deres navne. Hvis ikke alle, så må i hvert fald en stor del af dem have været at finde blandt studenterne i adelskollegiet. Blandt dem møder man foruden Petrafontanus og to af hans elever også Hans Nielsen Thorup med hans elever Axel og Christoffer Juul (aug. 1620) og Christian, Christoffer og Otte Skeel, sønner af rigsråd Albret Skeel til Fusingø (dec. 1620)⁶⁶).

De tre sidste var rejst ud 1619 med deres præceptor Jacob Sperling. Det første halve år blev tilbragt i Giessen, og derefter fortsatte de deres uddannelse ved adelskollegiet i Tübingen. Efter næsten tre års ophold her blev de om foråret 1622 kaldt hjem. Det blev imidlertid umuligt for den 17-årige Christoffer at efterkomme forældrenes ønske, idet han blev syg i april og døde efter et par måneders sygeleje. I den anledning holdt professoren i teologi Theodor Thumm ligprædikenen, der blev trykt sammen med universitetsprogrammet og en række vers af lærere og kammerater. Kun tre danskere figurerer blandt forfatterne. En af dem er Petrafontanus, der gav sin beklagelse til kende i vers, som fylder det meste af et par sider⁶⁷).

Kort efter gik vejen mod Strassburg. I begyndelsen af august blev Petrafontanus samt Erik og Ejler Lykke optaget i universitetsmatriklen⁶⁸). Den sidstnævnte har ellers ikke gjort sin tilstedeværelse bemærket siden klagedigtet i Giessen 1617. Det er dog næppe troligt, at han har været borte i mellemtiden. Som den yngste og den mindst fremtrædende af brødretrekløveret har han nok foretrukket tavshed i baggrunden. Det seks linier lange digt fra Giessen tyder hverken på særlige evner eller lyst til at boltre sig på det område⁶⁹). Til gengæld leder

⁶⁶) Frans Rosenberg er heller ikke selv indskrevet i universitetsmatriklen. Stambøger er i det hele taget en guldgrube for personalhistorisk forskning; der kan findes oplysninger om danske studenter i mange fremmede stambøger, så stambogsoplysninger fra forskellige lande burde egentlig samles; det kunne blive et værdifuldt supplement til universitetsmatrikler.

⁶⁷) Theodor Thumm: *Leichpredigt vber . . . Christophori Skiel so . . . den 16. Junij . . . Anno 1622 im Fürstlichen Collegio zu Tübingen . . . entschlaffen und den 19. hernach in der Stifts Kirchen zu S. Georgen . . . zur Erden bestattet worden. Tübingen 1622.* Klagevers er samlet under titlen »Obitum Generosi & Nobilissimi juvenis Dn. Christophori Skiel . . . deplorarunt Fautores, Amici, Sympatriotæ«. P.s bidrag er først en ode i hans foretrukne form (»Tricolon Tetrastrophon«), dernæst et »Onomasticon« og et »Epitymbion«.

⁶⁸) Personalh. Tidsskr. 5:VI, s. 150, 159.

⁶⁹) Det er heller ikke udelukket, at han kan have indskrevet sig i Frans Rosenbergs stambog. Det viser sig, at der mangler to blade efter Niels og Erik Lykkes indførsler (bl. 200–201), derefter kommer på blad 202 P.s tegning, sentens og navn. Hans indførsel er muligvis i lighed med de to andre begyndt på den modstående, nu bortkomne side; der har dedikationen og datoen haft plads. I dette tilfælde bliver

man forgæves efter Niels Lykke i Strassburgs matrikel. Hans navn forekommer ikke længere sammen med Petrafontanus'.

Både Erik og Ejler Lykke blev indskrevet ved det juridiske fakultet, mens deres præceptor blev anført som medicinstuderende. Muligvis har han beskæftiget sig med det samme fag ved andre universiteter. Han er altså i en alder af omtrent 40 år gået over til lægevidenskaben og har lagt den brydsomme filosofi og teologi på hylden. Et praktisk fag, hvor hans sindelag ikke blev gransket så nøje, var også at foretrække. I forvejen var en af hans medelever avanceret til enkedronning Sofias livlæge⁷⁰). I Strassburg har Petrafontanus kunnet lære noget af den berømte mediciner, professor Melchior Sebizius⁷¹). Byen var samlingssted for mange danskere. Navnet går igen i de mange ligprædikener fra det 17. århundrede, sjældent har udenlandsfarende adelsmænd lagt vejen udenom Strassburg. På det pædagogiske område havde Johan Sturms ideer i den anden halvdel af det 16. århundrede vundet sejr her. Hans skoletanker blev banebrydende og genstand for efterligning mange steder. For en stor del faldt hans ideer i tråd med dem, som blev praktiseret ved jesuiterskolerne, og de gamle jesuiterelever, som kom hertil som præceptorer, har nok nikket genkendende til mangt og meget⁷²). Byen havde i det hele taget ry for sin undervisning og rene lutherdom.

I Tyge Lindenovs og Christoffer Skeels skæbner har vi allerede set eksempler på, hvordan danske udenlandsfarere undervejs kunne blive ramt af sygdom og død, så den pågældende måtte begraves i det fremmede. De hyppige besøg af danske gjorde Strassburg til en by, hvor en danskers grav ikke hørte til sjældenhederne. Således døde her i 1578 rigsråd Eske Brocks broder Niels⁷³). To år senere fulgtes Paulus Noviomagus, muligvis en søn af hofpræsten med samme navn, til graven⁷⁴). I 1590 holdtes der ligprædiken over Cai Rantzau fra Holsten⁷⁵). Strassburg blev det sidste opholdssted for Mag. Niels Svaning, hovmester

---

der netop et blads mellemrum mellem Erik Lykke og P.; på dette blad kan Ejler Lykkes indførsel have stået.

⁷⁰) Det var den ovenfor omtalte Andreas Toxotes (Anders Skytte), elev i Braunsberg og Olmütz 1596–1602, også hovmester for medlemmer af familien Lykke (Jørgen og Frans Henriksen til Overgaard), udenlands med sine elever 1606–11, enkedronningens livlæge 1612, død 1631. Kr. Carøe: Den danske lægestand I, s. 116 f.

⁷¹) Om lærerstaben i Strassburg gives oplysninger i O. Berger-Levrault: *Annales des professeurs des académies et universités Alsaciennes 1523–1871* (1892).

⁷²) En sammenligning mellem de to pædagogiske systemer er forsøgt af flere, her skal anføres J. Kuckhoff: *Johannes Rhetius* (1929). J. R., der virkede i Köln, beskæftigede sig med lignende opgaver som Sturm, men inden for jesuiterskoler.

⁷³) Jens Gødissons ligprædiken over Eske Brock (1625), sml. Danm. Adels Aarbog 1889, s. 106.

⁷⁴) Ved hans indførsel i Georg Paekbusch's stambog (Thott, 448, 8vo, dat. 5. 10. 1579) har bogens ejer tilføjet: »Obiit diem suum Arg. 7. Id. Junij 1580«.

⁷⁵) Johs. Pappus: *Leichpredigt bey Abführung Caji Rantzowe . . . d. 27. Oct. 1590.* Strassburg 1591. Sml. Danmarks Adels Aarbog 1930, s. 39.

for Otte og Jørgen Skeel, i 1592 afbrød døden hans rejse⁷⁶). Også for familien Lykke havde byen sørgelige minder. Det var ikke længere siden end i marts 1619, at Christian Henriksen Lykke, en fjern slægtning af Petrafontanus' elever, var afgået ved døden og jordfæstet i denne by. Foruden en ligprædiken tryktes i den anledning en samling sørgedigte, hvor blandt andre hans præceptor M. Torbern Jakobsen Hasebard samt elleve andre landsmænd beklagede hans bortgang⁷⁷).

Kort efter Petrafontanus' ankomst krævede døden atter et offer blandt de danske. Den unge jyske præceptor Hans Nielsen Thorup afgik ved døden den 13. august 1622. Han havde været udenlands flere år og besøgt mange tyske universiteter, deriblandt Giessen, Wittenberg, Herborn og Tübingen. Til Strassburg kom han med sine elever allerede i foråret 1621. I de urolige tider i 1622, da greven af Mansfeld drog imod biskop Leopold af Strassburg, foretrak de at tage ophold ved surbrøndene i Greisbach, 5 mil fra byen. Her blev han ramt af den sygdom, som medførte døden⁷⁸).

Atter fik bogtrykkeren til opgave at sætte de traditionelle klagevers af hans lærere, studiekammerater og venner – først og fremmest landsmænd, som han sikkert havde haft mangen en hyggelig time sammen med. Blandt forfatterne forekommer foruden hans elever Axel og Christoffer Juul også Henrik og Otte Lindenov med deres præceptor Ludvig Munthe, Niels Andersen, Christian Christensen Longolandinus og på et temmeligt fremtrædende sted Petrafontanus. Af hans klagedigt over sin landsmand og ven fremgår den konkrete oplysning, at de har været sammen ved universiteter i Giessen og Tübingen⁷⁹).

Mindre end en måned efter indtraf der et fyrsteligt dødsfald i »Collegium illustre« i Tübingen. Den 18-årige greve til Oldenburg og Delmenhorst Anton Henrik, søn af grev Anton, bukkede under efter længere tids sygeleje. Først i slutningen af januar 1623 fulgte den stands-mæssige bisættelse i stiftskirken. I ligprocessionen, som en vintertorsdag klokken halv ni satte sig i gang fra kollegiet for at begive sig til kirken, vandrede en række personer, vi har mødt før. En af de fire

⁷⁶) Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: *Patriciske slægter III* (1915), s. 256. Han var søn af den kgl. historiograf Hans Svaning.

⁷⁷) Sørgedigtene findes i *Det kgl. Bibl. Christian Lykke var for øvrigt en broder til den i note 70 nævnte Andreas Toxotes' elever Jørgen og Frans Lykke. De andre forfattere er Mogens Sehested, Niels Trolle, Laurids Skinkel, Jakob Hasebard, Olav Slangendorp, Jørgen Jacobsen Grave, Jacob Sperling, Otto Muse, Søren Petersen Hegelund, Christian Strale, Christian Christensen Longolandinus. Seks af dem har forresten bidraget med digte ved Tyge Lindenovs bortgang i Giessen 1617.*

⁷⁸) Henrik Jensens ligprædiken over Axel Juul (1672).

⁷⁹) *Neniæ manibus beatissimis . . . Dn. Johannis Nicolai Thoropi . . . XIII Aug. 1622 Argentinae . . . defuncti. Augustæ Trebocorum 1622.* I Axel Juuls stambog (Ny kgl. S. 379^{fm}, 8vo) har otte danske adelsmænd, der opholdt sig i Strassburg 1621–22, indført deres navne. Af disse er kun Otto Lindenov repræsenteret med klagevers. De andre i stambogen er Frederik Bockwolddt, Frederik Urne, Axel Gyldenstjerne, Frans Rantzau, Mogens Krabbe, Sten Beck og Ejler Bille.

sørgefaner af sort damask (den med Delmenhorsts våben) foran kisten blev båret af Ejler Lykke. Til fods bag fanerne og hestene gik en snes adelsmænd, i denne skare sås Holger Lindenov. Den afdøde blev båret af 16 adelsmænd, blandt dem to danskere: Christoffer Juul og Otte Lindenov. Dernæst fulgte 16 unge mænd med brændende fakler, grevens nærmeste m. fl. Efter professorerne og livlægerne var der afsat plads til hovmestre og præceptorer ved adelskollegiet. Blandt dem vandrede, side om side, Johannes Petrafontanus og Ludvig Munthe. Et stykke længere henne kom en række adelsdamer, ført af en eller to adelsmænd. Axel Juul og Henrik Lindenov havde hver sin dame at føre. Det var en talrig forsamling, som påhørte professor Theodor Thumms ligtale i stiftskirken⁸⁰). Og med denne tale fulgte flere ligvers. De unge adelsmænd havde allerede deltaget i flere sørgetog og digtet adskillige vers til minde om deres afdøde studiekammerater. De unge danske adelsmænd repræsenteres med vers af Axel Juul og Otte Lindenov. Begge præceptorer, som var med i sørgetoget, figurerer også som forfattere⁸¹). Det er imidlertid overraskende at konstatere, at Petrafontanus kun yder et kort bidrag på otte linier. Normalt plejede han at fylde et par sider med vers. Han synes nu bare at følge skik og brug uden større ildhu for sin opgave.

Petrafontanus og Munthe har haft mange fælles minder. Nogle af de sørgelige er vi i stand til at tidsfæste. For mere end fem år siden havde de begge været med til Tyge Lindenovs begravelse i Giessen, for mindre end et halvt år siden overværede de Hans Nielsen Thorups bisættelse i Strassburg. Mens Munthes senere livsvandring, som bragte ham til bispeembedet i Bergen, er forholdsvis let at følge, taber vi sporet af Petrafontanus efter 1623. Hans elever var hjemme 1624, da de fragik arv og gæld efter deres moder Sophie Eriksdatter Rud. Ejler og Erik savner man yderligere oplysninger om, de synes begge døde ugift⁸²). Niels var 1624–25 sekretær i kancelliet, deltog i de forskellige krige, havnede to gange i svensk fangenskab og døde først ca. 1683⁸³). Men Petrafontanus er som sunket i jorden. En mand med hans uddannelse kunne næppe blive borte herhjemme. Det kan være, at han har valgt at blive i udlandet, da brødrene Lykke blev kaldt hjem, muligvis på grund af deres moders død. Også 30-årskrigen kan have været årsag til hjemkaldelsen.

⁸⁰) Th. Thumm: Christliche Predigt vber der Leich ... Anthon Heinrichs Graffen zu Oldenburg vnd Delmenhorst ... welcher den 1. Septembris, Anno 1622 ... zu Tübingen im fürstlichen Collegio ... eingeschlaffen und hernach den 30. Januarij Anno 1623. daselbsten in der Stifts Kirchen Gebürlich zur Erden bestattet worden. Tübingen 1623.

⁸¹) *Officiosa Pietas Antonio Henrico Comiti Oldenburgensi et Delmenhorsti, Jeveræ et Knipenhusij Dynastæ etc. a Tubingensibus exhibita.* Tübingen 1623.

⁸²) Danmarks Adels Aarvog 1903, s. 268.

⁸³) Niels blev ansat i kancelliet 27. 6. 1624, se Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872, s. 162.

Det kunne selvfølgelig også tænkes, at han var død kort efter 1623. Denne mulighed bliver imidlertid gjort usandsynlig ved en notits i et tysk lokalhistorisk tidsskrift, som samtidig bringer et lysglimt i mørket omkring Petrafontanus. Den meddeler kort med jesuiterkollegiets annaler i Braunsberg som grundlag, at den kongelige danske sekretær og livlæge Dr. Joannes de Petra Fontini i 1651 havde testamenteret hele sit omfangsrige bibliotek til samme kollegium. Han havde samlet dette bibliotek i løbet af tredive år, og det befandt sig dels i Tübingen, dels i Strassburg⁸⁴). Om identiteten kan der vist ikke herske delte meninger. Med hensyn til stillingsbetegnelse må man tage i betragtning, at det drejer sig om en sekundær oplysning, en oversættelse, muligvis med fortolkning, af en latinsk kilde. Dens formidler kan fra Petrafontanus' danske nationalitet have sluttet sig til hans virke hos den danske konge. Henvi sning til de tredive år, han har brugt til at samle biblioteket, og dets beliggenhed peger imidlertid på de egne, hvor hans spor blev væk. Har biblioteket virkelig været omfattende, giver det grund til at formode, at det endelig var lykkedes ham at komme over sine økonomiske vanskeligheder.

Strassburg mærkede ikke ret meget til krigen; det erklærede sig neutralt, og det lykkedes byen at opretholde denne stilling under hele krigen. Tübingen kom først i berøring med krigsbegivenheder i 1631. For alvor kunne byen mærke krigen efter slaget ved Nördlingen, da slottet overgav sig til den kejserlige hær. Derefter fik konkordieformlens by besøg af jesuiter, der virkede her i lang tid og havde provstiet ved St. Georg til 1649⁸⁵). Hvis Petrafontanus har befundet sig i Tübingen, er han nok atter kommet i kontakt med sine gamle læremestre; hans testamentsbestemmelse skal muligvis ses på den baggrund. Det er sandsynligt, at hans senere skæbne kan blive oplyst ved nærmere studier i Tübingens og Strassburgs lokalhistorie⁸⁶). Han har sikkert også skrevet og fået trykt en del mere, end det her er lykkedes at opspore. Der kan let dukke et digt op i en disputats eller ligprædiken fra hans samtid.

Også Det kongelige Bibliotek har fået del i Petrafontanus' bogsamling. I det mindste een bog i dets samlinger bærer hans navnetræk. Det drejer sig om et værk af Martin Bucer⁸⁷). Kun en kalvinsk bog er det lykkedes at finde fra den forhenværende jesuiterelevs bibliotek.

Men var nu Petrafontanus virkelig tilhænger af katolicismen? Hans opførsel kunne måske give anledning til tvivl, og han har også selv

⁸⁴) Zeitschrift für die Geschichte Ermelands V, s. 390.

⁸⁵) K. Klüpfel: Geschichte und Beschreibung der Universität Tübingen (1849), s. 136 f., 140 f. Sml. Andr. Cph. Zeller: Ausführliche Merkwürdigkeiten der Universität und Stadt Tübingen (1743), som giver også en oversigt over professorerne ved universitetet.

⁸⁶) Stadsarkivet i Tübingen har som svar på en forespørgsel oplyst, at det ikke kender noget til en person af dette navn.

⁸⁷) Mart. Bucer: Enarrationum in evangelia Matthæi, Marci et Lucae. Argent. 1527.

benægtet det. Visse omstændigheder peger dog i retning mod en katolsk overbevisning. Da han var elev ved de pavelige læreanstalter i Braunsberg og Vilna og medlem af jomfru Marias kongregation sammesteds, må man tage det for givet, at han er konverteret. Der fandtes muligvis nogle, der ikke tog det så højtideligt med den slags formaliteter, men vi har ikke grund nok til at formode, at Petraftanus var en af dem. Han nægtede efter hjemkomsten at gå til alters herhjemme, var det ikke et udtryk for en ærlig overbevisning? Han lærte efterhånden at være mere bøjelig, men spørgsmålet om nadveren må have overrumplet ham, så han muligvis først måtte rådspørge andre. Senere har han måttet afgive mange erklæringer på, at han ikke var tilhænger af jesuiternes lærdomme, erklæringer, som gav hans handlemåde skær af opportunisme. Lignende tilkendegivelser hjalp dog ikke altid, det måtte de norske for katolicisme anklagede præster i Gjerpen sande. Det har nok hjulpet Petraftanus mere, at han samtidig sikrede sig støtte fra betydelige personer. Det var måske lettere at blive martyr, men det gavnede den katolske tro knap så meget. I Braunsberg-matriklen står der også ved hans navn som senere tilføjelse »constans catholicus«. Det tyder på, at han vedblev med at være i kontakt med sin gamle skole. Hans konflikt med overordnede stammede fra Vilna, i Braunsberg har han muligvis stået på god fod med kollegiets ledere. Hans sidste handling – testamentering af sin bogsamling til det kollegium, hvor grunden lagdes til hans tro og uddannelse – synes også at levere den sidste og vægtigste bekræftelse. Han har måttet udstå en del i sit protestantiske fædreland, har måttet se sin fremtid formørket af mistillid, så hans sandsynlige eksil og levevejsskifte kan tyde på, at han med en vis bitterhed har opgivet ævred, har givet afkald på tanken om at skabe sig en tålelig eksistens herhjemme. Måske ligger bag dette også et afkald på en endnu større drøm: håbet om, at Danmark på en eller anden måde skulle blive katolsk igen.

Vello Helk.